

בית שני

ממדינה חשמונאית לכיבוש רומי
וחורבן בית המקדש

בניית המדינה החשמונאית וביסוסה

קושי פוליטי- דיפלומטי:

1. אלכסנדר מוקדון כובש את ארץ ישראל בשנת 332 לפנה"ס. כך מתחילה תקופת השלטון ההלניסטי (האימפריה ההלניסטית- מקורה ביוון). לאחר מותו הממלכה מתפצלת לשני בתי מלוכה – בית תלמי ובית סלווקוס. בין שני בתים אלו ישנו מאבק שליטה על ארץ ישראל. בית סלווקוס היו במרכז סוריה ובית תלמי במרכז מצרים. ארץ ישראל נמצאת ביניהם.

בתחילה ארץ ישראל תחת שלטון בית תלמי. לבסוף היא נמצאת תחת שלטון בית סלווקוס.

2. בבית סלווקוס היו מאבקים והפיכות בשלטון והשליטים החשמונאים העבירו נאמנותם למתחרים השונים וידעו לנצל את חולשתו של השלטון. הם לא שילמו מיסים ולמעשה היו לראשונה מדינה עצמאית. מדובר בעצמאות יחסית שכן החשמונאים שלטו תחת האימפריה ההלניסטית.

3. ההתנהלות מול רומא – השליטים החשמונאים (מלבד אלכסנדר ינאי) חידשו את הברית עם רומא מתוך הבנה שהרומאים יהיו גורם חזק באזור.

בניית המדינה החשמונאית וביסוסה

קושי כלכלי

1. בין היהודים ובין העמים הנוכרים התנהלה תחרות כלכלית קשה, שגרמה לעוינות ושינאה בין הצדדים. התושבים הנוכרים סייעו לצבא הסלווקי כאשר הוא תקף את היהודים. התחרות הכלכלית בין הנוכרים ליהודים היתה קושי כלכלי עמו התמודדו השליטים החשמונאים.

2. נצחונותיו של יהודה המכבי עוררו רוח של מרד בקרב יהודי ארץ ישראל וחששות בקרב הגויים. איבה וחששות אלו גרמו להתקלויות אלימות בכל חלקי הארץ. האיכרים היהודים היו צריכים לשלם את השכר לצבא השכיר – כך גדל גובה המיסים והקשה עליהם כלכלית.

בניית המדינה החשמונאית וביסוסה קושי דמוגרפי (גודל אוכלוסיה ופיזורה הגאוגרפי)

1. בתקופת החשמונאים נוצר לחץ דמוגרפי ביהודה כתוצאה מגבולותיה הצרים שלא יכלו להכיל את מספר התושבים. נוצר לחץ דמוגרפי וצפיפות שדרשו פתרון מיידית. עודפי האוכלוסייה גרמו להגירה גדולה לארצות זרות- בעיקר למצרים.

2. מלחמות החשמונאים נגד השלטון הסלווקי היו לא רק במטרה להשיג עצמאות מדינית, אלא גם במטרה לשמור על האופי היהודי של המדינה. עם התרחבות הגבולות גדלה גם אוכלוסיית הנוכרים במדינה החשמונאית. השליטים החשמונאים נהגו בדרכים שונות כלפי הנוכרים. לדוגמא- שמעון בחר לגרש נוכרים וליישב במקומם יהודים. יוחנן הורקנוס בחר לגייר את הנוכרים.

לסיכום – הקשיים של המנהיגים החשמונאים

קושי פוליטי	קושי כלכלי	קושי דמוגרפי
היריבות בין בית תלמי לבית סלווקוס – שניהם שואפים לשלוט בא"י.	תחרות כלכלית קשה בין היהודים לבין הנוכרים והערים ההלניסטיות.	נוצר לחץ דמוגרפי ביהודה כתוצאה מגבולותיה הצרים שלא יכלו להכיל את תושביה.
מאבקים והפיכות בתוך בית סלווקוס שנוצלו על ידי השליטים החשמונאים	העוינות והשנאה בין הצדדים גרמו למאבקים רבים ברחבי א"י.	בעקבות הרחבת הגבולות נוספו נוכרים רבים לשטחי המדינה החשמונאית.
התנהלות מול רומא- חידוש הברית מול הרומאים נוכח החוזק שלהם.	האיכרים היהודים היו צריכים לשלם את השכר לצבא השכיר- הגדלת המיסים והעול הכלכלי.	נוצר קושי בהתמודדות מול הנוכרים תוך שמירה על אופי יהודי למדינה.

הישגי השליטים החשמונאים

הרחבת גבולות המדינה החשמונאית

השליטים החשמונאים הרחיבו באופן שיטתי את גבולות הממלכה.

החסרון בכיבוש: התמודדות מול אוכלוסייה נוכרית שהפכה להיות חלק מהממלכה.

היתרונות בכיבוש: החזרת ארץ ישראל לידי היהודים והרחבת השטחים למסחר וחקלאות.

גידול דמוגרפי ומדיניות הגיור

השליטים החשמונאים פעלו להקים מדינה יהודית עצמאית מטוהרת מעבודת אלילים ובעלת אופי יהודי. ישנן שתי דרכים לעשות זאת – גירוש וגיור. עד יוחנן הורקנוס, השליטים החשמונאים בחרו לגרש את הנוכרים. עם עליית הורקנוס לשלטון התחילה מדיניות הגיור.

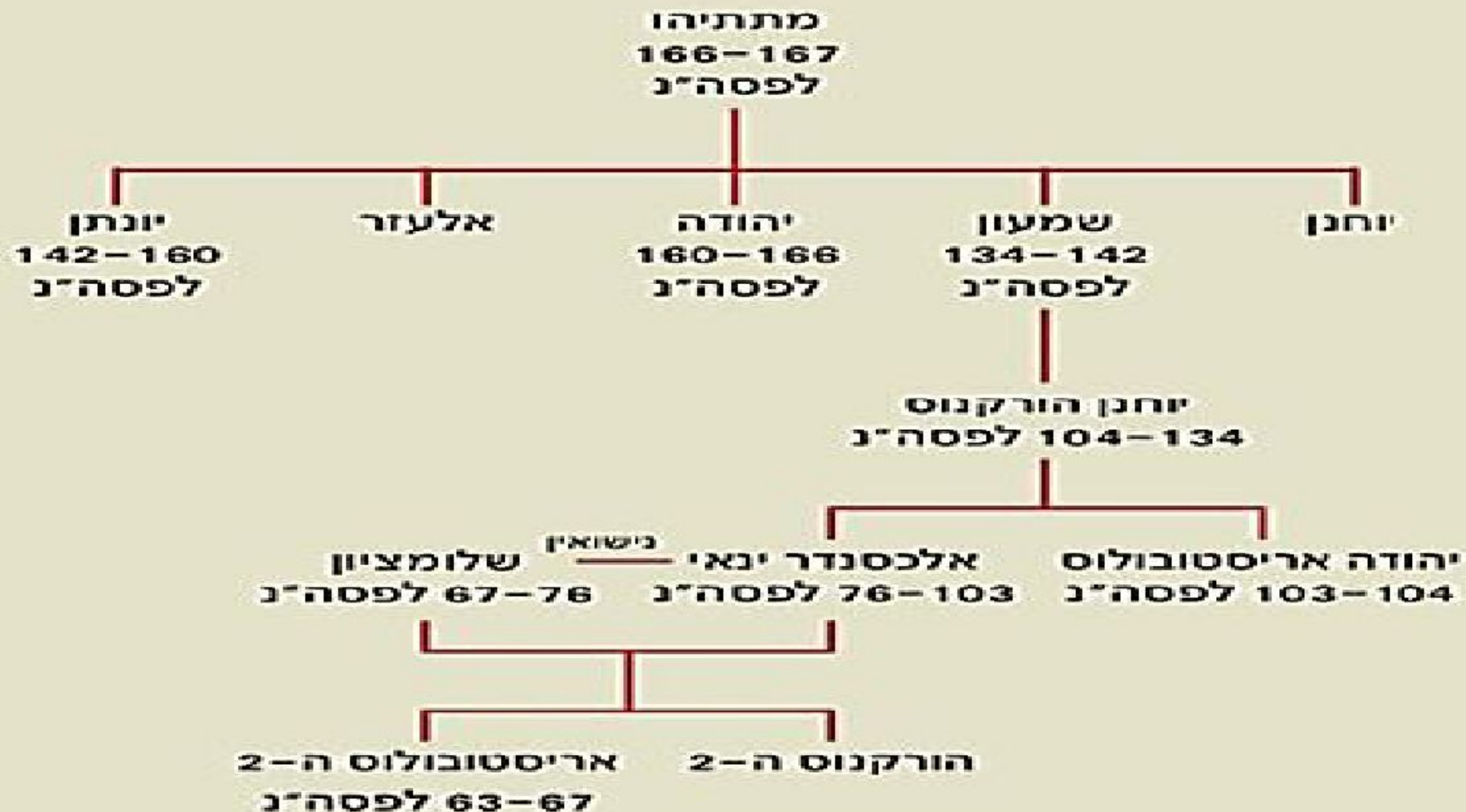
היו נוכרים שהתנגדו לגיור ולכן עלתה השנאה בין היהודים לנוכרים.

תהליך הגיור הושלם תוך שני דורות. חשוב לציין שעל פי ההלכה לא מעודדים או כופים גיור. עם זאת הגיור היה כלי לשליטה בנוכרים בקלות וחיזוק מעמד העם היהודי.

בית חשמונאי

השנים מציינות את תקופת פעילותם/שלטונם של מנהיגי בית חשמונאי.

הישגי השליטים החשמונאים - הרחבת גבולות

יהודה המקבי : ביטל את גזרות הדת של אנטיוכוס הרביעי, טיהר את בית המקדש והצליח לשלוט על הדרך לירושלים. בתקופתו התחילו סכסוכים בין הנוכרים ליהודים.

יונתן : ביסס שלטונו וכבש שטחים- מלוד עד צפון יהודה ועבר הירדן. הראשון לכבוש שטחים מחוץ ליהודה. קיבל עצמאות חלקית שהתבטאה בשחרור ממיסים.

שמעון: המשיך בכיבוש השטחים וכבש את בית צור, גזר ויפו. כבש את החקרא בירושלים (מצודה שסימלה את השלטון ההלניסטי) – ירושלים נקיייה מהלניזם.

שמעון הדגיש את זכותו ההיסטורית של העם היהודי על ארץ ישראל והחליף אוכלוסיה נוכרית ביהודית.

כיבושיו אפשרו גישה לים – חיזוק כלכלי באמצעות מסחר ימי.

הישגי השליטים החשמונאים - הרחבת גבולות

יוחנן הורקנוס: הרחיב את גבולות המדינה וכבש את שכם, השומרון וחלקים מעמק יזרעאל ועמק הירדן. כיבושיו הכפילו את שטחה של יהודה ואילצו את המדינה להתמודד עם אוכלוסייה נוכרית. הורקנוס התחיל במדיניות גיור כלפי נוכרים אלו.

יהודה אריסטובולוס: כבש את הגליל וגייר את תושביו.

הישגי השליטים החשמונאים - הרחבת גבולות

אלכסנדר ינאי : הרחיב את הממלכה וכבש את הירדן, הגולן ועזה. עזה אפשרה העברת סחורות ויתרון כלכלי. ינאי כבש מעבר לגבולות יהודה והרחבת הגבולות הובילה לתחושת בטחון אצל היהודים. ינאי המשיך במדיניות הגיור כלפי הנוכרים. השנאה התחזקה בין היהודים לנוכרים והיה צורך בבניית מבצרים כדי לשמור על השקט.

שלומציון : דאגה לשמור על הישגי הממלכה.

לאחר מותה של שלומציון נוצר מאבק בין שני בניה על השליטה על הממלכה. במהלך המלחמה שלהם הרומאים מגיעים לארץ ישראל, כובשים אותה ומבטלים את עצמאות המדינה החשמונאית.

הישגי השליטים החשמונאים - סיכום

השליט	הרחבת גבולות	יחס לנוכרים	מעמד השליט
יהודה המקבי	ביטול גזרות הדת, טיהור ביהמ"ק, השיג שליטה על הדרך לירושלים.	סכסוכים בין היהודים לנוכרים.	מנהיג המרד, מנהיג צבאי ולא דתי
יונתן	המשיך בכיבוש, השיג עצמאות שהתבטאה בשחרור ממיסים		מונה לכהן הגדול על ידי המלך הסלווקי. בנוסף כונה מושל יהודה.
שמעון	המשיך בכיבוש, כבש את החקרא, השיג גישה לים – סחר בינלאומי ויתרון כלכלי.	הדגיש את זכותו ההיסטורית של העם היהודי בא"י גירש את הנוכרים.	מנהיג מדיני- מושל. מנהיג דתי – כהן גדול. מנהיג צבאי.

הישגי השליטים החשמונאים - סיכום

מעמד השליט	יחס לנוכרים	הרחבת גבולות	השליט
	התחיל בתהליך הגיור של הנוכרים.	הכפיל את גבולות המדינה. נאלץ להתמודד עם אוכלוסיה נוכרית רבה.	יוחנן הורקנוס
הכתיר עצמו למלך-מאפיין הלניסטי	גייר את תושבי הגליל	כבש את הגליל	יהודה אריסטובולוס
הכתיר עצמו למלך והרחיב סמכויותיו לחקיקה ושיפוט.	המשיך במדיניות הגיור. התחזקה השנאה מצד הנוכרים וינאי שלח צבא לתמודד איתם.	המשיך בכיבוש השטחים ביניהם העיר עזה שאפשרה גישה לים וסחר בינלאומי.	אלכסנדר ינאי

הישגי השליטים החשמונאים - סיכום

השליט	הרחבת גבולות	יחס לנוכרים	מעמד השליט
שלומציון	שמרה על ההישגים הצבאיים.		הומלכה כמלכה בניגוד למסורת היהודית על פי אישה לא זכאית למלוכה בירושה.

בית המלוכה החשמונאי התאפיין בסממנים הלניסטיים:

- המלך הינו שליט מוחלט.
- התרבות ההלניסטית לא נשללה.
- חצר המלוכה קיימה אורח חיים הלניסטי- חגיגות, סעודות, משתאות.

עם זאת, השליטים החשמונאים תפקדו ככהנים גדולים וחי לפי חוקי התורה ומצוותיה.

יחס החברה היהודית כלפי ההנהגה החשמונאית

בהתחלה גילה העם אהבה וכבוד כלפי החשמונאים. אך ככל שהתרחבו הכיבושים נוצר פער בין השכבות בעם: שכבת המתעשרים שנהנו מהשלל של הכיבושים. שכבת האיכרים שהתרוששו בגלל צרכי הצבא והכיבושים.

כתוצאה מכך החל היחס למשפחת החשמונאים להשתנות לרעה ונוצר פילוג בעם.

היחס להלניזם והשפעותיו:

רוב בני העם התנגדו לאימוץ מאפיינים הלניסטיים ותמכו בשמירה על אורח חיים יהודי דתי.

עם זאת, על מנת לשמור על העצמאות של המדינה וקשריה, אימצו החשמונאים סממנים הלניסטיים מובהקים שהלכו והתחזקו.

בעקבות כך גבר המתח בין ההנהגה החשמונאית לבין חלק מבני העם, שלא הסכימו עם קבלת המנהגים ההלניסטיים.

המאפיינים ההלניסטים של המדינה החשמונאית

1. גיוס חיל שכירים :

הצבא במדינה החשמונאית היה צבא לאומי שהתבסס על כוח התנדבותי מקומי. עם הזמן החלו החשמונאים להחזיק צבא שכירים – מאפיין הלניסטי. יוחנן הורקנוס היה הראשון שהביא צבא שכירים מתוך אמונה כי יהדות והלניזם יכולות להתקיים יחד. הורקנוס רצה לנהוג כשאר השליטים ולהשען על צבא שכיר ומקצועי וכך לשלוט על שטחים רחבים.

הצבא החשמונאי קיבל אופי הלניסטי ונלחם על פי תורת הלחימה ההלניסטית.

המאפיינים ההלניסטים של המדינה החשמונאית

2. המלכת השליטים:

יהודה אריסטובלוס היה הראשון להמליך עצמו למלך. אימוץ התואר המלכותי היה מנהג הלניסטי מובהק וגרם לדמיון רב בין המדינה החשמונאית למדינה ההלניסטית.

על פי המסורת היהודית רק בית דוד זכאים למלוך. בנוסף לכך, אלכסנדר ינאי שהכתיר עצמו למלך הרחיב את סמכויותיו לחקיקה ושיפוט וכך נפגעה גם סמכות אסיפת העם. שלומציון שהומלכה אף היא נפגעה במסורת היהודית שכן אישה לא יכולה לרשת את המלוכה.

המאפיינים ההלניסטים של המדינה החשמונאית

3. קביעת חגים לציון נצחון צבאי:

קביעת חגים לציון ניצחון צבאי, מנהג בולט בתרבות היוונית הלניסטית.

לדוגמא: יום כיבוש החקרא על ידי שמעון נקבע כיום חג בממלכת החשמונאים.

המאפיינים ההלניסטיים של המדינה החשמונאית

4. אימוץ שמות הלניסטיים : יוחנן (הורקנוס), ויתר שליטי בית חשמונאי שהיו אחריו, נשאו שם כפול: הם הוסיפו לשמם העברי שם יווני. השם העברי נועד להזדהות עם הדת והמסורת היהודית והשם היווני נועד להביע קרבה לתרבות ההלניסטית.
5. חיי חצר הלניסטית : המשפחה החשמונאית החלה לנהל חיי חצר הלניסטיים – ערכו משתאות, לקחו פילגשים ורדפו אחר מתנגדים שהביעו חוסר נאמנות.

הכתות הדתיות

בתקופת החשמונאים חל פילוג בחברה היהודית, העם נחלק לשלוש קבוצות.

כל הקבוצות האמינו בצורך להגשים חזון דתי- תרבותי יהודי. לכל קבוצה היתה השקפה מיוחדת משלה על איך לקיים את אורח החיים היהודי.

1. פרושים – הכת הגדולה בעם. מנהיגיהם היו החכמים, לומדי התורה.
2. צדוקים – בני משפחות האצולה העשירות וקציני הצבא.
3. איסיים – כת שמנתה כ-4000 אנשים שברחו מחיי החטא כדי להקים חברה צודקת יותר במדבר. תנאי הקבלה היו קשים מאוד. ניהלו אורח חיים צנוע ונמנעו מלטפח את גופם.

סיכום ציוני דרך במדינה החשמונאית

לאחר מרד החשמונאים, ממלכת יהודה צוברת הישגים רבים: הכרה במנהיגים החשמונאים מבית ומחוץ, כריתות ברית פוליטיות, שחרור ממס וכיבוש שטחים. עם זאת, עמדו בפני השליטים החשמונאים אתגרים רבים:

1. אתגר פוליטי.
2. אתגר כלכלי.
3. אתגר דמוגרפי.

סיכום ציוני דרך במדינה החשמונאית

במהלך התפתחותה של הממלכה החשמונאית חלו מספר שינויים עיקריים:
❖ שינויים טריטוריאליים.

❖ שינויים במעמד המנהיג- התרחש תהליך איטי של הכרה בינלאומית. ממעמד של מורדים לאחר מרד החשמונאים, לקבלת תואר של נשיא (ראש העם), כהן גדול, מנהיג צבאי ואף התואר מלך.

היחס להלניזם: למרות שמרד החשמונאים התחיל כמאבק בהלניזם, החשמונאים החלו עם הזמן לאמץ את התרבות ההלניסטית.

תחילת השלטון הרומאי בארץ ישראל

לאחר מותה של שלומציון נוצר מאבק בין שני בניה על השליטה על הממלכה. במהלך המלחמה שלהם הרומאים מגיעים לארץ ישראל, כובשים אותה ומבטלים את עצמאות המדינה החשמונאית.

כך מתחילה תקופת השלטון הרומאי בארץ ישראל.

דפוסֵי השלטון הרומאי בארץ ישראל

1. שלטון רומאי עקיף באמצעות מלך חסות – הורדוס. בשנת 63 לפני הספירה החל השלטון הרומאי ביהודה. יהודה מאבדת את עצמאותה ומתחיל שלטון רומאי עקיף באמצעות מלך חסות.
2. שלטון ישיר באמצעות נציבים רומאים.

מהו מלך חסות?

רומא ששלטה בין השאר גם על שטחה של ארץ ישראל השאירה את השליטה באזור בידי מלך מקומי שהרומאים בטחו בו וציית להם בנאמנות.

הרומאים העניקו להורדוס את התואר מלך ובעל ברית של רומא. הורדוס קיבל את הרשות לנהל צבא לעניינים פנימיים ולעסוק בחקיקה ושיפוט.

הורדוס ניהל מדיניות פנים אך בנושאי חוץ ובטחון הוא היה כפוף לרומא. מלך החסות ונתיניו היו חייבים לשלם מיסים ולעזור לצבא הרומאי.

מדוע העדיפו הרומאים שלטון עקיף (מלך חסות)?

- הורדוס היה שליט נאמן לרומאים ששמר על הסדר והשליטה ביהודים והעביר את כספי המיסים לרומא.
- הורדוס היה יהודי והרומאים רצו לרכוש את נאמנות היהודים בעזרת המלכת מישהו משלהם.
- להורדוס היו קשרים עם מנהיגים רומאים והם "השתמשו" בו כדי לשלוט ביהודה - כך נמנעו סכסוכים ישירים בין רומא ליהודים.
- העצמאות החלקית של מלך החסות מנעה מרידות מול רומא.
- שליטה באופן עקיף חסכה במשאבים ארגונים וכספיים.
- המודל של מלך חסות היה מקובל באותה תקופה.

פעולותיו של הורדוס למען תמיכת היהודים בשלטונו

- בתחום הכלכלה – הורדוס פיתח שטחים, קידם מסחר, הפחית מיסים, חילק מזון בבצור וסיפק עבודות לפועלים רבים במפעלי הבנייה.
- בתחום הביטחון – בנה מבצרים ומצודות להגנת הגבולות.
- בתחום הדת – הרחיב את מתחם הר הבית, הרס את בית המקדש ובנה במקומו בית מקדש חדש ומפואר. הקפיד שהבנייה תהיה על ידי כוהנים כפי שמצווה בתורה.
- התחתן עם מרים החשמונאית – כדי להצדיק את המלכתו בעיני העם היהודי.

פעולותיו של הורדוס למען תמיכת הרומאים בשלטונו

- החדרת התרבות ההלניסטית – הורדוס הקים ערים הלניסטיות ומקדשים לאלי רומא. בערים אלו התגוררו נוכרים שנהנו מיותר זכויות. לדוגמא – קיסריה בה הקים הורדוס אמפיתיאטרון, מגרש מרוצי סוסים, מרחצאות ומקדש לקיסר הרומי שהו הוצב פסל מפואר של הקיסר.
- הפגנת נאמנות לקיסר- הורדוס נשבע אמונים לקיסר הרומאי ודרש מהיהודים לעשות זאת. הורדוס אף השתתף בטקסי פולחן לקיסר.
- הורדוס הקפיד על חובותיו – העביר את המיסים לרומא, תמך בצבא ובאינטרסים של רומא.

האמפיתיאטרון בקיסריה

דיוקן של הורדוס

מדוע התנגדו היהודים לשלטונו של הורדוס?

- הורדוס הזדהה עם הרומאים שפגעו ביהודים וקנה את שלטונו בכוח. הוא הדיח את שלטון החשמונאים שהיה מקובל על העם.
- היהודים לא ראו בהורדוס יהודי שלם משום שאביו התגייר ולכן הוא לא ראוי להיות מלך.
- הורדוס היה מנהיג דיקטטור ואכזרי כלפי תושביו.
- הורדוס מינה את הכהן הגדול לפי רצונו האישי וכך פגע במעמד הכהונה.
- בגלל שחשש למעמדו, רצח הורדוס את אשתו מרים החשמונאית ואת שני בניו.

"טבח התמימים" של
האמן ג'וטו די בונדונה.
סיפור המופיע בברית
החדשה ועל פיו הורדוס
רצח ילדים עד גיל
שנתיים בבית לחם מכיוון
שחשב שאחד מהם יהיה
מלך שיחליף אותו.

מלך חסות- הורדוס- לסיכום

לאחר מותו של הורדוס (4 לפנה"ס) חולקה הארץ לשלושת בניו הנותרים. אחד מהם היה אכזרי מאוד וגרם לתסיסה ומרידות. הקיסר הרומאי חשש שתנועות המרד יתחזקו ולכן מינה שליט רומאי –

כך התחיל השלטון הישיר של רומא בארץ ישראל – באמצעות נציבים.

הנציבים היו רומאים בעלי תפקיד בכיר בצבא שנשלחו לשלוט על היהודים.

שאלה לסיכום - הורדוס

" לא עול מלך נשאנו על שכמנו, כי אם עול עריץ ורשע ואכזרי מכל העריצים אשר קמו מימות עולם. הוא הרג ואיבד את רוב העם והנשארים בחיים נמקו בעוצר רעה ויגון, עד אשר קינאו במתים שנגזרו מידו... הוא מצץ את לשד ערי מלכותו למען פאר ערים נכריות, ובדם יהודים אמר למצוא חן בעיני עמים זרים..." (יוסף בן מתתיהו)

מותו של הורדוס גרם לתגובת שמחה בקרב רוב היהודים, הסבר על פי הקטע. האם לדעתכם, תגובה זו של היהודים מוצדקת? **התייחס גם** למאפייני שלטונו של הורדוס (למען היהודים ויהודה ולמען רומא. לפחות לשתי פעולות).

תקופת שלטון הנציבים

תפקידי הנציב:

1. הנציב היה כפוף לקיסר ובחסותו.
2. לנציב היה כוח צבאי שהורכב מנוכרים כדי לשמור על הסדר והבטחון.
3. הנציב היה בעל סמכות שיפוט.

שלטון הנציבים הרומאים התחלק לשתי תקופות עיקריות.

התקופה הראשונה היתה רגועה יחסית לעומת תקופת הנציבים השניה בה גברו העימותים בין היהודים לשלטון הרומאי עד לפרוץ המרד הגדול.

תקופת הנציבים הראשונה

הנציבים הראשונים גילו הבנה ורגישות כלפי העם היהודי
ובתקופה זו היה שקט יחסי.

לדוגמא – הנציב אגריפס, נכדו של הורדוס שמונה על ידי הקיסר
הרומאי למלך ביהודה. בתקופתו נהנתה ממלכת יהודה
מעצמאות תחת חסות רומא.

אגריפס היה נאמן לרצונות העם היהודי, שמר על המצוות
ובמקביל שמר על יחס טוב עם הנוכרים באזור.

תקופת הנציבים השנייה

תקופה זו התאפיינה במוקדי מתיחות בין היהודים לרומאים:

1. עול כלכלי כבד ושחיתות- היהודים נדרשו לשלם מיסים גבוהים עד כדי מצוקה כלכלית קשה. הנציבים ניסלו יהודים רבים מרכושם וגרמו לתסכול.

2. העדפת הנוכרים - הנוכרים קיבלו יחס מועדף ומעמדם השתפר לעומת היהודים. היתה תחרות גדולה בין היהודים לנוכרים ובסכסוכים ביניהם בחרו הרומאים לתמוך בנוכרים.

3. זלזול ברגשות הדתיים- הנציבים לא התחשבו ברגשות הדתיים של היהודים, פגעו במעמד ירושלים ובית המקדש. בנוסף הנציבים מכרו את תפקיד הכהן הגדול למרבה במחיר ולקחו לעצמם את סמכויותיו.

4. פגיעה בתנועות משיחיות- תנועות אלו העניקו כוח ותקווה ליהודים במיוחד בתקופה קשה זו והנציבים חששו מתסיסה ופריצה במרד ולכן הגבירו את הפיקוח על תנועות אלו והוציאו להורג את המנהיגים שלהן.

המרד הגדול : 66-70 לספירה

יהודי ארץ ישראל מורדים בשלטון הרומאי. מרד זה הוביל לחורבן בית המקדש השני, חורבן ירושלים וערים נוספות, שפיכת דם רבה, חורבן אדמה ונזק כלכלי כבד.

המרד הגדול הינו אחד המאורעות הטראומטיים בתולדות העם היהודי.

הסיבות למרד הגדול

1. פגיעת השלטון הרומי בחיי הדת והרגשות הדתיים של היהודים – בתקופת הנציבות השנייה הידרדרו היחסים בין השלטון הרומאי ליהודים. הנציבים הרומאים (שלטו במשך 22 שנים) היו רודפי בצע ולא התחשבו בייחודם הדתי והלאומי של היהודים.

למשל:

- לקיחת כספים מאוצר בית המקדש.
- הקיסר קליגולה הורה להציב פסל זהב בדמותו בבית המקדש.
- מינוי כוהנים גדולים לכל המרבה במחיר ועוד.

הסיבות למרד הגדול

2. מצב כלכלי קשה והעמקת הפיצול החברתי – החברה היהודית סבלה מפיצול חברתי לפני המרד. מעמד העשירים שכלל את הכוהנים, בעלי אחוזות וסוחרים, התעשר על חשבון המעמדות הנמוכים. כך נוצרה מתיחות חברתית קשה. האיכרים העניים לא עמדו בעול המסים הכבד שהטילו הרומאים, והם איבדו את אדמותיהם. האבטלה הייתה גדולה ורק בירושלים היו 18 אלף מובטלים. מנהיגי המרד הגדול באו מהמעמד הנמוך ויצאו נגד הרומאים ונגד העשירים.

הסיבות למרד הגדול

3. המתח שבין היהודים לגויים –לאחר ששנים שלטו היהודים, בחרו הנציבים הרומאים לתמוך באוכלוסיית הגויים ולחזק אותה. הגויים זלזלו בדת ישראל והאמינו בתרבות האלילית-הלניסטית. ברוב המקרים התערבו הנציבים לטובת הגויים וגרמו בכך למרירות עזה בקרב היהודים ולמתח רב, שנאה ואלימות שהובילו לפרוץ המרד.

• לדוגמה מאורעות קיסריה : הויכוח היה סביב השאלה האם קיסריה היא עיר יהודית או עיר הלניסטית. מחלוקת זו לוותה בהתפרצויות אלימות ובשפיכות דמים, כאשר הקיסר הרומי פוסק לטובת היוונים. האלימות הגיעה לשיאה כאשר היוונים טבחו ביהודי העיר. מאורעות קיסריה הגבירו את השנאה כלפי השלטון הרומאי.

הסיבות למרד הגדול

4. התגברות הקנאות והתנועות המשיחיות בקרב היהודים – תקופות של מצוקה יוצרות ציפייה לגאולה. התסכול, הייאוש והתקוות המשיחיות היו הבסיס להקמת הקבוצות הקנאיות וקריאתם למרד.

קמה תנועה לאומית יהודית שקראה לסילוק השלטון הזר- הסיקריים. הם הלהיבו את העם וטענו שהגאולה קרבה ואלוהים יעמוד לצדם. הם היו התנועה החברתית בעלת ההשפעה הגדולה ביותר על פרוץ המרד. לדעתם אסור להיכנע לרומאים. הם פעלו נגד הרומאים ונגד היהודים מהמעמד הגבוה שנחשדו כמשתפי פעולה עם הרומאים.

לצאת למרד – בעד או נגד?

עמדת המתנגדים למרד – מחנה המתונים

בעלי המעמד הגבוה שהיה להם מה להפסיד מכשלון המרד.
בירושלים הוקמה **ממשלת המרד** שנבחרה על ידי אסיפת העם.
הסיבות להתנגדות הממשלה ליציאה למרד:

- ❖ לא האמינו בהצלחת המרד – האימפריה הרומאית חזקה מדי מבחינה צבאית.
- ❖ מחיר הכשלון גבוה מדי – הרומאים יעצרו את המרד בהרס וחורבן בית המקדש וירושלים.
- ❖ רצון האל- כוחה והצלחתה של רומא הן סימן שלא צריך למרוד.
- ❖ אפשר לנסות לפנות לקיסר ולהחליף את הנציבים.

לצאת למרד – בעד או נגד?

עמדת התומכים במרד - מחנה הקנאים הקיצוניים

אכזריות הנציבים הובילה לתמיכה במרד ורבים הצטרפו למחנה הקנאים שקרא להלחם בשלטון הרומאי. הקנאים חששו שממשלת המרד תגיע לפשרה עם הרומאים ולכן נלחמו בה עד להפלתה.

הסיבות לתמיכה במרד:

- ❖ "חירות או מוות" – הקנאים דרשו לאחוז בנשק ולהלחם למען החירות.
- ❖ אלוהים יעזור לעם היהודי אם הם ילחמו על החופש שלהם.
- ❖ אסור לאפשר לרומאים לשלוט בארץ- העם היהודי חייב להיות חופשי בארצו.

המחלוקות בעם בתקופת המרד

בשנת 68 לספירה ירושלים היתה בידי הקנאים. הם חילקו את העיר בין שלושה מנהיגים ולא הצליחו להסכים האחד עם השני. חוסר ההסכמה הוביל להרג, שנאה ומלחמת אחים.

כיצד השפיעו המחלוקות על כשלון המרד?

❖ המחלוקות בין היהודים מנעו מהם להתכונן למרד כמו שצריך. הם עסקו בלחימה ביניהם במקום להתכונן ללחימה מול הרומאים.

❖ המחלוקות מנעו שיתוף פעולה בלחימה מול הרומאים. המורדים רצחו אחד את השני, שרפו מאגרי מזון ולמעשה זירזו את כשלון המרד.

מהלך המרד הגדול

הקיסר הרומאי שלח מנהיג מנוסה עם כוח צבאי חזק.
הרומאים לחמו בכל אזור בנפרד, לא פיצלו את הצבא ולכן שמרו על היתרון הכמותי.

בכל אזור הם פתחו במצור, השמדה וכיבוש.

המצור על ירושלים נמשך חמישה חודשים בלבד בהם חיכו הרומאים שהיהודים יתישו את עצמם בלחימה ביניהם ואז כבשו והחריבו את העיר.

תוצאות המרד הגדול

מבחינה דמוגרפית

המרד הגדול הביא למותם של רבע מהתושבים היהודים בארץ, רק בירושלים נרצחו 90% מהאוכלוסייה. חלק גדול מהיהודים נלקח בשבי וערים רבות התרוקנו מיהודים והם הפכו לנוכריות כמו קיסריה.

מבחינה כלכלית

הרומאים הרסו ישובים, החרימו אדמות ובהמות, לקחו יהודים לעבודות כפייה והטילו על היהודים מיסים כבדים שנקראו "מס היהודים", מס גולגולת (מס לכל אדם) ומס על קרקעות. יבולים הושחתו ועצים רבים נכרתו.

מבחינה דתית:

- **חורבן בית המקדש השני-** בית המקדש היה מוקד דתי, פוליטי, חברתי וכלכלי ולאחר החורבן היהודים חשו ייאוש ואובדן תיקווה. הם לא האמינו שאלוהים אפשר את החורבן ולא עזר להם במרד. חלקם חשבו שאין אפשרות לקיום העם היהודי ללא מקדש.
- **אובדן המנהיגות הדתית וביטול עבודת הקודש בבית המקדש-** הופסקה העלייה לרגל בשלושת הרגלים, הקרבת הקורבנות, מתן מעשר ותרומות לכהנים. הסנהדרין הישנה ומשרת הכהן הגדול הופסקו עם חורבן בית המקדש.
- **פגיעה במעמד ירושלים כמרכז לאומי-דתי-** חורבן המקדש כמרכז רוחני של העם היהודי גרם לחלל ריק בחיי היהודים ופגע בחשיבות העיר ירושלים.

לתרגול...

...ועוד עמים לאין מספר, אשר לבם מלא אהבת דרור על כל גדותיו – התרפסו לפני הרומאים, ורק אתם לבד תחשבו כי לחרפה לכם לעבוד את האדונים, אשר נכנע כל העולם תחתיהם" ומה הצבא והנשק, אשר תבטחו עליהם מלחמה? ואיי הצי האדיר, אשר תכבשו בו את הים מידי הרומאים? ואיה האוצרות, אשר יספקו את צורכיכם?

הרומאים שולטים על כל עמי הארץ, איפה תבקשו לכם עוזרים במלחמתכם....." (נאום אגריפס , יוסף בן מתתיהו)

א. הצג את הנימוקים של הנציב אגריפס נגד היציאה למרד על פי הקטע. והצג שני גורמים למרד.

ב. הצג שתי תוצאות למרד הגדול.

מצדה – השלב האחרון במרד הגדול

לאחר חורבן ירושלים ונפילת מוקדי המרד הנוספים, מצדה נשארה הכוח היהודי האחרון במרד הגדול.

מצדה נבנתה על ידי הורדוס במדבר יהודה על צלע הר גבוהה. במצדה מערכת ביצורים, ארמונות מפוארים ומערכת מים משוכללת.

בתחילת המרד השתלטה קבוצה של קנאים בהנהגת אלעזר בן יאיר על מצדה.

הרומאים ניסו לכבוש את מצדה במשך 3 שנים ולא הצליחו. לאחר שהגיע כוח צבאי נוסף הרומאים הצליחו לבסוף לפרוץ את חומת מצדה.

אלעזר הבין שהסוף קרב ולכן שכנע את היהודים שאיתו להתאבד יחד כדי לא ליפול בשבי הרומאי.

כשהרומאים פרצו למצדה הם מצאו 7 יהודים בלבד. כל השאר התאבדו.

מייאוש לבנייה – מירושלים ליבנה

אווירת הייאוש לאחר כשלון המרד הגדול נגרמה בעיקר בגלל חורבן בית המקדש:

❖ מרכז דתי: בבית המקדש עלו לרגל, הקריבו קורבנות וחגגו את החגים. היהודים אבדו תקווה כי אי אפשר להמשיך במצוות אלו ללא בית מקדש. המקדש קישר בין העם לאלוהים.

❖ מרכז פוליטי: בבית המקדש פעלה ההנהגה של העם- הסנהדרין (בית דין) והכהונה. עם החורבן התמוטטו מוסדות אלו.

❖ מרכז כלכלי חברתי: במקדש נאספו תרומות והופקדו כספים, סביבו התנהלו שווקים והוא שימש מקום להתכנס בו בחגים.

איך באה לידי ביטוי אווירת הייאוש?

- **במשבר אמוני-** היהודים לא הבינו איך יכול להיות שהעם הנבחר הפסיד. חלקם חבו שאלוהים החריב את בית המקדש בגלל החטאים של היהודים. הם לא ראו טעם בתפילות ומצוות ללא בית מקדש.
- **בספר "חזון ברוך"**, (ספר חיצוני) שנכתב לאחר החורבן, העם נקרא לא לזרוע, לא להינשא, לא להוליד ילדים, שכן בלי בית המקדש אין שום טעם ותכלית לקיומו של העם.
- **מנהגי אבל-** יהודים רבים גזרו על עצמם לא לאכול בשר ולא לשתות יין. הם הסבירו שאכילת בשר מזכירה להם את הקורבנות שאין הם יכולים להקריב והיין מזכיר להם את היין על המזבח שחרב.

בניית המרכז ביבנה

ריב"ז (רבי יוחנן בן זכאי) היה מהמנהיגים הרוחניים של העם. לאחר החורבן הוא הבין שיש לבנות מרכז רוחני דתי חדש – ביבנה. העם היהודי היה צריך להשלים עם חיים ללא בית מקדש ולהמשיך הלאה. המקדש ביבנה הציל את העם מהתפוררות לאחר חורבן המקדש. המנהיגות החדשה, בראשה ריב"ז, כונתה "חכמי יבנה" קראה לעם לצאת לדרך חדשה במציאות ללא מקדש. לאחרי ריב"ז המשיך בפעילות רבן גמליאל.

הפעולות של ריב"ז ורבן גמליאל

1. הקמת הנשיאות והסנהדרין החדשה:

הסנהדרין החדשה שימשה כהנהגה הבלעדית של היהודים ועזרה בפתרון משבר ההנהגה. היא פעלה גם כבין דין וגם כבית מדרש הגדול. בסנהדרין ביבנה קבעו מתי חל ראש חודש והחליטו מתי יש לעבר שנים (קביעות אלה היו בעבר במקדש ועל פיהן חגגו את החגים).

2. בתי כנסת:

מוקד תפילה חלופי לבית המקדש כהתמודדות עם המשבר הדתי. התפילה ולימוד התורה הועמדו במרכז עבודת הקודש והיו תחליף להקרבת קורבנות. בנוסף היה בית הכנסת מקום **התכנסות לפעילויות שונות** כמו סעודות מצווה, בית דין ואכסנייה לעוברי אורח. כך בית הכנסת סייע להתמודדות עם המשבר החברתי.

הפעולות של ריב"ז ורבן גמליאל

3. כפרת עוונות ופולחן במקום הקרבת הקורבנות-

התפילה, המצוות ומעשי החסד שנעשים בידי אדם בכל מקום ובכל שעה, הם הדרך לכפרת עוונות במקום הקרבת קורבנות.

4. קביעת הלכה אחידה המחייבת את כולם –

רבן גמליאל פעל לחיסול הכתות והזרמים השונים ביהדות כדי ללכד ולחזק את העם. הוא החליט על הלכה אחידה שתחייב את כולם.

הפעולות של ריב"ז ורבן גמליאל

5. תקנות לזכר בית המקדש

- ❖ **בירכת הכוהנים-הכוהנים** במקדש נהגו לברך את העם כשהם יחפים ('ברכת הכוהנים'). לאחר החורבן נקבע שהכוהנים יחלצו את סנדליהם כשהם מברכים את העם בבית הכנסת. ריב"ז רצה לשמר את הקדושה שהייתה לברכה גם בבית הכנסת.
- ❖ **נטילת לולב בכל מקום בשבעת ימי חג הסוכות** – בזמן המקדש נהגו בחג הסוכות ליטול לולב במקדש שבעה ימים וברחבי המדינה יום אחד בלבד. ריב"ז קבע שנטילת לולב תהיה שבעה ימים ברחבי המדינה לאחר החורבן.
- ❖ **יום הכיפורים** - עיקר החג היה הקרבת קורבן מיוחד בבית המקדש שנועד לכפר על חטאי העם. לאחר החורבן ויתרו על הקורבן ובמקומו החליטו לצום, להתוודות ולהתפלל.

לתרגול...

קראו את הקטע וענו על השאלה

" אשרי האיש אשר לא נולד או אשר נולד וימות. ואנחנו החיים אוי לנו הרואים בצרת ציון. ואתם השמים את טלכם כלאו ואל תפתחו אוצרות מטר ושמש גם את החביאי אור קרנייך, ואתה ירח כבה אור כי למה יזרח עוד אור ואור ציון חשך. ואתן הנשים אל בנים תתפללנה כי שמוח תשמחנה העקרות, ובני אדם מה להם עוד לבנים ולמה ידובר עוד על זרע אנשים, אחרי אשר האם שוממה ובניה בשבי ילכו " (חזון ברוך)

1. הסבר כיצד בא לידי ביטוי מתוך הקטע חורבן בית המקדש ומתוך מה שלמדת הסבר כיצד בא לידי ביטוי המשבר במוסדות ההנהגה ובחיי היהודים ללא מקדש.

2. הצג שלוש פעולות שונות שבאמצעותן התמודדו חכמי יבנה עם משבר זה.

מרד בר כוכבא - 132-135 לספירה

המרד האחרון של היהודים
בתקופת בית שני.

המרד פרץ בתקופת שלטונו של
הקיסר הרומי אדריאנוס.

הגורמים למרד בר כוכבא:

1. בתחום הדתי: גזרות אדריאנוס- הקיסר האמין בשלמות הגוף וראה בברית המילה "הטלת מום" שפוגע ביופי הגופני. לכן אסר אדריאנוס על קיום ברית מילה. היהודים רצו למרוד ולא לקיים את הגזרה.
2. הבטחת אדריאנוס לשיקום ירושלים – אדריאנוס רצה לשקם את העיר ולבנות מחדש את בית המקדש. בפועל, הוא לא קיים את הבטחתו וכך גרם ליהודים למרוד בו.

הגורמים למרד בר כוכבא- המשך

3. בתחום הכלכלי:

הרומאים לקחו אדמות מהיהודים ונתנו אותם לחיילים ובני אצולה רומאים.
הרומאים הטילו מס גולגולת – "מס היהודים" שהכביד והשפיל את היהודים.
הרומאים הכריחו את היהודים לספק מזון לצבא הרומאי ולעבוד בכפייה.
התסכול של היהודים מהמצב הכלכלי הקשה גרם לפריצת המרד.

שלושת הגורמים האלו קשורים למדיניות השלטון הרומאי.

הגורמים למרד בר כוכבא - בחברה היהודית

1. תקוות משיחיות: חורבן בית המקדש סימל ליהודים שגאולת המשיח מתקרבת. היהודים האמינו שאלוהים יעזור להם במרד, רומא תפסיד והציפיות לבוא המשיח יתגשמו.
2. חכמי יבנה: החכמים לא אהבו את הרומאים בגלל חורבן בית המקדש וירושלים ולכן חלק מהם תמכו ביציאה למרד.

ההכנות לקראת המרד

כל ההכנות נשמרו בסודיות מוחלטת. היהודים חיכו שאדריאנוס יעזוב את ישראל ואז פרצו במרד.

❖ איסוף כלי נשק- היהודים לקחו נשקים פגומים מהרומאים כדי לתקן אותם אבל בפועל לא החזירו את הנשק בטענה שהוא לא ניתן לתיקון.

❖ בניית מערות מסתור- היהודים חפרו מתחת לקרקע, אחסנו בהן מזון, נשק ומשם יצאו להתקפות.

❖ גיוס למרד – בר כוכבא זכה לתמיכה בעיקר מרבי עקיבא. יש הטוענים כי 24,000 תלמידים של רבי עקיבא השתתפו במרד ונהרגו בקרבות.

מהלך המרד:

השלב הראשון – כיבוש ירושלים

המרד פרץ בכפר חרוב שקרוב למודיעין. הצבא היהודי הביס את הלגיון הרומאי בעיר ירושלים ההרוסה וכבש אותה. לגיון נוסף שהגיע ממצרים הובס גם הוא על ידי היהודים.

היהודים שיקמו את חזית בית המקדש, בנו על הר הבית מזבח והקריבו קורבנות.

מהלך המרד:

השלב השני – הרומאים מתקיפים

בר כוכבא ניסה להרחיב את המרד לאזורים נוספים. במקביל הרומאים יצאו מההלם הראשוני ואדריאנוס ממנה את המנהיג הצבאי יוליוס סוורוס כדי לדכא את המרד. הרומאים התחילו לכבוש את המוצבים של היהודים. בר כוכבא וחייליו התבצרו בביתר. ביתר- ישוב סמוך לירושלים.

מהלך המרד:

השלב השלישי – נטישת ירושלים ונפילת ביתר

בשלב זה עזבו היהודים את ירושלים ועברו לביתר. הרומאים הטילו עליהם מצור וניתקו את היהודים ממקורות מזון ומים. כאשר הרומאים נכנסו לביתר הם הצליחו לרצוח את רוב המורדים היהודים.

למה נכשל מרד בר כוכבא?

- ❖ לרומאים היה צבא מקצועי וגדול יותר.
- ❖ העמים באזור לא עזרו ליהודים במרד ושמרו על נאמנות לקיסר הרומאי.
- ❖ חלק מחכמי יבנה לא תמכו במרד ולכן נוצר פיצול פנימי בעם.

תוצאות מרד בר כוכבא

תוצאות דמוגרפיות

במרד נרצחו יותר מחצי מליון יהודים ורבים נמכרו לעבדות. היו יהודים שהחליטו לעזוב את הארץ ויש שטוענים שהיהודים הפכו למיעוט.

תוצאות מדיניות

שמה של יהודה השתנה לסוריה פלשתינה. אסרו על היהודים להתיישב בירושלים והיא הפכה לעיר של גויים ושמה איליה קפיטולינה. על הר הבית נבנה מקדש עם פסל הקיסר. היהודים הורשו להכנס לעיר רק בט' באב לבכות על החורבן.

היהודים הפכו לנתינים משוללי זכויות.

תוצאות מרד בר כוכבא – המשך..

החמרת הגזרות הכלכליות

הרומאים החרימו אדמות ליהודים, המשיכו עם המיסים הכבדים ואזור ירושלים נהרס.

תוצאות דתיות

רומא הטילה "גזרות שמד" שאסרו על קיום מצוות ומי שעבר עליהן הוצא להורג.
שלושה סוגי גזרות:

נגד בית הדין – מטרתן לבטל את בית הדין היהודיים.

נגד בית כנסת- איסור על תפילות ולימוד תורה.

נגד מצוות – אסור לקרוא בתורה, להניח תפילין, לתקוע בשופר ועוד.

דמותו של בר כוכבא

שמו המקורי- שמעון בן כוסבא (כנראה שמוצאו מכוזבא- ישוב בהר חברון).
בצבא קיבל את הכינוי בר כוכבא מרבי עקיבא – "דרך כוכב מיעקב".
מהתלמוד לומדים שהיה אדם כריזמטי, גיבור חיל שהשליט משמעת קפדנית
בצבא המורדים.
המורדים ראו בו משיח שנשלח להציל את העם היהודי.
לאחר כשלון המרד שינו שמו לבר כוזיבא- אכזב כי נפל בקרבות המרד.